

KRITICKÁ PRÁCE O ČESKÉ MARXISTICKÉ FILOZOFII

KAREL MÁCHA: *Glaube und Vernunft: Die Böhmisches Philosophie in geschichtlicher Übersicht. Teil IV/1. 1945-1952.* Brunn, Mährische Landesbibliothek 1996, 201 s.

Karel Mácha napsal obdivuhodně obsáhlou práci o dějinách české filozofie (I. díl r. 863-1800, II. díl 1800-1900, III. díl 1900-1945, IV. díl, 1. část 1945-1952) [1], naplněnou nejen kvalitně vybraným materiálem a poznatky velmi mnoha domácích a zahraničních myslitelů různé specializace, ale zároveň nejednou i nekonvenčními vlastními soudy a hodnocením. Pokládám-li za potřebné věnovat zvláštní pozornost právě první části IV. dílu, pak je tomu tak proto, že svým časovým vymezením a mnohdy dosud nikým nepublikovaným morálním hodnocením řady filozofů nepochybně vyvolá zájem nejen v těchto kruzích, ale i u historiků, politologů, ekonomů. Navíc osobní odvaha autora nic závažného z minulosti neopomíjet, nebát se napsat svůj, i když třeba ojedinělý názor, nesporně vyvolá i polemiky. A to je rozhodně velký klad, neboť "taktní" mlčení o postojích, ze něž se dnes jejich autoři omlouvají a které svou osobní praxí nejednou napravili, není ani vědecky, ani morálně správné.

Zvýšený zájem o tento čtvrtý díl vyvolá dále fakt, že někteří z hodnocených lidí stále ještě aktivně působí a mladá generace nezná jejich rozporuplný vývoj (např. K. Kosík, D. Slejška a j.). V ještě větší míře to platí o druhé části tohoto dílu, která vyjde snad koncem letošního roku a zahrne období 1953-1989, kapitulu o filozofii na univerzitách v Brně a Olomouci a o exilové české filozofii.

Zatímco starší generace filozofů si při četbě oživí vzpomínky na minulost a bude konfrontovat svá stanoviska s autorovými, mladá generace se možná s překvapením dozví množství podrobností o mechanismech nátlaku, o pozadí a způsobech politického vládnutí ve filozofii a v totalitním socialistickém státu. (Otázkou je, nakolik bude německy psaná kniha přístupná právě mladým lidem, u kterých vysoko převažuje znalost angličtiny.)

K. Mácha ve svém výkladu chápe filozofii v širším pojetí, tak, jak bylo ve zkoumané době běžné (tedy včetně logiky, estetiky), a doplňuje ji exkurzy do sociologie, literární vědy, ekonomie, politiky a historie. Zřejmě vycházel z potřeby širěji informovat zahraničního čtenáře o celkovém intelektuálním a politickém klimatu a podmínkách tohoto období; současně za to zaplatil daň v podobě nedostačujícího rozboru právě z hlediska těch vědeckých disciplín, na jejichž pole v dobrém úmyslu přešel (např. absence některých podstatných zahraničně politických faktorů při rozboru situace po r. 1945, zaostalosti a chyb v politické práci nekomunistických stran atd.).

Je potřebné připomenout, že se autor úmyslně nezabývá slovenskou filozofií a z českých filozofů, působících na Slovensku, vzpomíná Josefa Cibulku (v souvislosti s jeho činností v Čechách). Upozorňuje však na vzájemnou spolupráci a ovlivňování a jeho kniha je nesporně relevantní i pro slovenské filozofy, kteří nyní spracovávají toto období.

Svůj výklad doplňuje Mácha množstvím poznámek pod čarou, obsahujících životopisné údaje a bibliografii ve vlastním textu uváděných osob, citované prameny, odkazy na literaturu, vysvětlivky a doplňky, to vše v rozsahu, rovnajícím se přibližně vlastnímu textu. V podstatě chronologický postup při objasňování počátků a rozvoje marxismu a jeho filozofie v českých zemích je doplněn samostatnými kapitolami o možnosti rekonstrukce marxismu (zvláště na vztahu k pracím J. Habermase), o politické situaci po r. 1945, o proměnách v hodnocení T. G. Masaryka marxistickými filozofy, o Vysoké škole politických a hospodářských věd v Praze, o vzniku Akademie a jejího Kabinetu pro filozofy. Nemá však význam reprodukovat ve skratce obsah knihy, která nepochybně bude dostupná ve všech vědeckých knihovnách (tak jako je tomu u předcházejících děl).

Je zajímavé a podnětné porovnávat průběžně odlišnosti a shody Máchova pojetí a hodnocení s obdobnými několika kapitolami prvního a s celým druhým dílem práce *Česká filozofie ve 20. století* [2]. Mácha stylisticky výborně podává podrobný obraz "zákulisi" české marxistické filozofie, osobních vztahů v ní, politické protekce a perzekuce, vědeckou prací nezasloužených profesur a docentur, boje o mocenské pozice mezi odlišně orientovanými skupinami marxistických filozofů, iluzí a zmatků o socialismu, vnějškového přijímání marxismu i fanatismu mladých nadšenců atd. Neomezuje se na literární dokumenty, výstižně využívá svých osobních znalostí lidí a poměrů. Rozhodujícím kritériem při hodnocení je mu především vztah jednotlivých filozofů k marxismu a ateismu. I v tom se však snaží o citlivý přístup, diferenciaci, vyzdvížení osobních charakterových kladů a talentu, zachycení individuálního vývoje, vztahů, pochopení a pomoci či naopak přehlížení a odsouvání do pozadí. Je však problematické, nakolik je tento přístup dostatečně zajímavý a důležitý (ve svých podrobnostech) pro zahraničního zájemce, kterému je kniha především určena (?). Stranou ponechává autor příliš často otázku, které z uváděných filozofických prací jsou svým obsahem, svými podněty a novými pohledy cenné buď pro sám vývoj české filozofie, anebo pro otevírání nových problémů, bourání omezení uvnitř marxistické filozofie samé (např. práce z dějin filozofie od J. Popelové, práce J. Cvekla o freudismu atd.). Zcela stranou zůstávají i vydané překlady filozofických prací v tomto období (z dějin filozofie).

Zvláště zahraniční čtenáři budou asi postrádat alespoň stručný výklad základních idejí některých filozofů a prací vymykajících se z průměru té doby (do r. 1952). Zmíněná kniha o české filozofii ve 20. století volí jiný přístup: většinou se omezuje na obsahový výklad, interpretaci idejí či faktů, zatímco hodnocení omezuje na zařazení do filozofických směrů a škol a zcela se vzdává morálního hodnocení ideových a ideologických postojů.

Nesouhlas asi vyvolá názor K. Máchy na odsun Němců jako na masový zločin (s. 34-39), bez rozlišení jeho dvou fází, bez ohledu na události, které mu předcházely (včetně vyhnání Čechů ze Sudet po Mnichovu a později rozhodující vliv mezinárodních politických faktorů). Zřejmě se tu projevil vliv toho, že autor už dlouho žije a pracuje v Mnichově. Myslím si, na rozdíl od Máchy, že odsun Němců neměl žádný podstatný vliv na další vývoj české filozofie, že jeho zkratkovitý náčrt je tudíž ve vztahu k obsahu práce zbytečný. Skutečný negativní vliv mělo nejen zavření českých vysokých škol za Protektorátu (to autor vzpomíná), ale i velmi značné snížení počtu gymnasií, reálných

gymnasií a počtu žáků v nich i zákaz vypůjčování celé řady prací světových a českých filozofů z knihoven. Domnívám se, že vzhledem ke konkrétní situaci je chybná i výtka za neobnovení německé univerzity v Praze. Věcně nesprávná je též invektiva o dělnické třídě, která za Protektorátu Čechy a Morava tak dobře vydělávala (s. 129).

Sám autor v jednom odstavci výstižně upozorňuje, že působení školské akademické filozofie na veřejný život před r. 1948 bylo minimální, zejména v porovnání s publicistikou. Přesto uvádí řadu detailů (program vysokoškolských přednášek na oboru filozofie, jmenně výčty redakčních řad filozofických časopisů a pod.), které jsou však zajímavé jen pro historiky české filozofie. Škoda, že kromě jedné nahodilé zmínky nenalezneme údaje o počtu posluchačů filozofie (jako oboru).

Některé kritické připomínky autora mají svoji platnost i pro dnešní dobu, např. obsazování vedoucích míst filozofických pracovišť lidmi, kteří neměli buď žádnou, nebo jen jednu, dvě knižní práce.

Základní přínos tohoto čtvrtého dílu Máchovy práce spočívá podle mého názoru v ostře kritickém pohledu na nedávnou filozofickou minulost v českých zemích, v konkrétní výzvě k rozbourání zdi mlčení, obepínající osoby a knihy té doby, a v podnětu k důkladné diskusi, při níž se asi u hodnocení některých osob a jejich přínosu objeví i jiné názory, ale důležitý popud a první souhrnný hodnotící výklad je už tady. Pracovní píle, vytrvalost i odvaha autora k celkovým pohledům a nekompromisním hodnocením si zasluhují uznání.

Jiří Kánský

LITERATURA

- [1] MÁCHIA, K.: Glaube und Vernunft. Die Böhmische Philosophie in geschichtlicher Übersicht. Teil I-III. München, K. G. Sauer 1985, 1987, 1989.
- [2] Česká filozofie ve 20. století I-II. Red.: J. Gabriel, L. Nový, J. Zouhar. Brno, Vydavatelství Masarykovy univerzity 1995.

Doc. PhDr. Jiří Kánský, CSc.

Zálužická 1

821 07 Bratislava

SR